

ПОНЯТТЯ ТЕКСТУ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТИЛЮ МОВИ У ПЛОЩИНІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ

У статті розглянуто поняття тексту та функціонального стилю мови у площині перекладацького аналізу.

Ключові слова: переклад, перекладацький аналіз, текст, функціональний стиль мови, типологія текстів.

Светлана Стрелецкая. ПОНЯТИЯ ТЕКСТА И ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СТИЛЯ ЯЗЫКА В РАМКАХ ПЕРЕВОДЧЕСКОГО АНАЛИЗА

В статье рассмотрены понятия текста и функционального стиля языка в рамках переводческого анализа.

Ключевые слова: перевод, переводческий анализ, текст, функциональный стиль языка, типология текстов.

Svitlana Striletska. THE CONCEPTIONS OF TEXT AND FUNCTIONAL STYLE OF LANGUAGE IN THE FRAME OF TRANSLATION ANALYSIS

The conceptions of text and functional style of language in the frame of translation analysis are highlighted in this article.

The key words: translation, translation analysis, text, functional style of language, types of texts.

Адекватний письмовий переклад неможливо здійснити без відповідного перекладацького аналізу вихідного текстового матеріалу [14, с. 4]. За Д. Робінсон, переклад в передусім є процесом, а перекладацький аналіз – складовою частиною цього процесу, результатом якого є перекладений текст [18, с. 2].

Перший компонент процесу перекладу – доперекладацький аналіз – передбачає виявлення у тексті повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії в тексті, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, встановлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень. Перекладацький аналіз тексту охоплює також його прагматичний і стилістичний аналіз. Наступний етап перекладацької діяльності – власне переклад, а на кінцевому етапі – редагування перекладеного тексту і зіставлення його з текстом оригіналу [14, с. 4-5; 21].

Питання повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії в тексті було предметом дослідження С. Є. Максимова, М. Хоуї та ін. Проблему ідентифікації повторень і створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку вивчали І. В. Арнольд, К. І. Белоусова, С. Є. Максимов, М. Хоуї та ін. Питання прагматичного і стилістичного аналізу тексту розглядають І. В. Арнольд, І. Р. Гальперін, М. М. Кожина, Г. Г. Почепцов, О. О. Селіванова, Дж. Остін та ін. Для нас особливий інтерес складає вивчення питання зв'язків між реченнями, які утворено шляхом лексико-семантичних повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, встановлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень, за М. Хоуї (1991).

На очевидність практичного застосування методу виявлення повторень у перекладі вказує С. Є. Максимов: «...Якщо перекладач не знає певного слова, він має можливість розпізнати його з подальшого тексту завдяки повторенням... Інше практичне застосування цього методу – це здійснення стислого переказу тексту (англ. «making summaries of the text»)...». Автор зауважує, що виконання цього завдання забезпечує швидкий доступ до важливої інформації, яка потрібна сьогодні багатьом компаніям і організаціям [14, с. 39].

З огляду на це, актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення лексико-семантичної когезії у текстах різних функціональних стилів мови (далі – ФСМ) з метою створення вагомого інструменту для подальшої перекладацької діяльності.

Мета статті висвітлити поняття тексту і функціонального стилю мови у площині перекладацького аналізу.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. Уточнити поняття «текст» із позицій перекладознавства.
2. Уточнити поняття «функціональний стиль мови» і типологію текстів.

У сучасній лінгвістиці тексту, незважаючи на чисельність досліджень, й досі немає чіткої та загально визнаної дефініції поняття «текст» (лат. *textus* – «тканина», «павутиння»). Ця обставина ускладнює картину використання терміна «текст» у гуманітарних науках, зокрема у перекладознавстві.

Текст – це завершений та об'єктивований як письмовий документ твір мовленнєвотворчого процесу – у І. Р. Гальперіна [6, с. 18], об'єднана смисловим зв'язком послідовність мовних одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність – у Т. М. Ніколаєвої [17, с. 507], єдність формальних і змістових елементів з урахуванням цільової настанови, інтенції автора, умов спілкування й особистісних орієнтацій автора – у Н. С. Валгіної [3, с. 97], набір слів і граматичних категорій, в якому є логічно оформлена думка про наше середовище – у А. М. Науменка [16, с. 177].

На багатовимірність поняття «текст» як на одну з основних причин відсутності його єдиної загальноприйнятої дефініції вказує О. С. Кубрякова: «... звести всі множини текстів до єдиної системи так само складно, як і виявлення того набору достатніх і необхідних рис за всією цією множиною, що був би обов'язковим для визнання тексту як категорії класичного, аристотелевого типу». Разом з цим дослідниця зазначає, що відсутність єдиноприйнятого визначення тексту не заважає його розумінню й дослідженню, що, на її думку, можна пояснити належністю тексту до природних категорій [13, с. 72, 75].

Однією з причин, що сприяє різноманітності текстових дефініцій, є специфіка підходів до аналізу тексту. У межах кожного з цих напрямів і підходів під час аналізу тексту актуалізовано певний його аспект, на який і орієнтовано розуміння та визначення тексту. У перекладознавчих студіях найбільш чітко виділяються такі підходи до тлумачення й аналізу тексту: формально-граматичний, семантичний, стилістичний, психолінгвістичний, прагматичний і когнітивний.

Формально-граматичний напрям ґрунтується на тлумаченні тексту як структурно організованої послідовності речень. Напрямом передбачає аналіз формально-граматичного взаємозв'язку текстових компонентів (речень, надфразної єдності тощо). Основним предметом дослідження є види структурної зв'язності текстових компонентів і засоби її репрезентації [15].

Семантичний підхід ґрунтується на розумінні тексту як семантичної єдності, компоненти якої перебувають у тісному змістовому взаємозв'язку. Цей напрям передбачає аналіз змістової організації тексту. Предметом його вивчення є види семантичної зв'язності текстових компонентів, засоби й форми її реалізації [8].

Стилістичний напрям ґрунтується на тлумаченні тексту як засобу відображення особливостей його функціонального призначення, а також засобу відображення особливостей ідіостилу мовця. Напрямом передбачає аналіз специфічних рис текстової організації, зумовлених жанровою належністю тексту, а також своєрідностями творчої манери автора. Предметом дослідження є засоби й форми стилістичного забарвлення тексту, а також жанрові особливості текстової організації [7].

Психолінгвістичний напрям полягає у розумінні тексту одночасно як процесу й результату психомовленнєвої діяльності адресанта й адресата. Цей напрям передбачає дослідження впливу психологічних особливостей адресанта на його мовлення та відображення цього впливу в тексті, а також дослідження впливу психологічних особливостей адресата на його розуміння й інтерпретацію тексту [9].

Прагматичний напрям ґрунтується на тлумаченні тексту як основного засобу впливу адресанта на адресата в процесі комунікації. Напрямом передбачає аналіз використаних у тексті

засобів і прийомів впливу на реципієнта з урахуванням комунікативної мети автора. Предметом дослідження є особливості семантико-синтаксичної організації тексту, зумовлені комунікативною інтенцією автора [4].

Когнітивний підхід до розгляду питань теорії тексту передбачає аналіз тексту як складного знака, що віддзеркалює знання адресанта про дійсність, особливості його сприйняття дійсності, тобто відображає індивідуально-авторську картину світу [13, с. 19].

Усі зазначені вище напрями перебувають у взаємозв'язках і, доповнюючи один одного, розкривають складну й багатогранну природу тексту в різних її аспектах. Окресливши найбільш суттєві тлумачення поняття «текст» та підходи до його вивчення, спираючись на дефініцію О. О. Селіванової, визначаємо текст як інформаційну структуру, одну з форм мисленнєво-мовленнєвої діяльності людини, що слугує засобом комунікації і реалізується в єдиній системі мовних форм [19, с. 32].

Отже, текст – це словесно втілений засіб комунікації, видів якого може бути велике розмаїття.

Однією з базових категорій традиційної стилістики є поняття «функціональний стиль мови» (далі – ФСМ).

Услід за І. Р. Гальперіним, під ФСМ розуміємо систему взаємопов'язаних мовних засобів, які слугують певній меті комунікації [6, с. 33]. Автор виділяє низку функціональних стилів англійської мови:

1. Мова художньої літератури («The language of belles-lettres»): мовний стиль поезії (англ. «the language style of poetry»), мовний стиль емоційної прози (англ. «the language style of emotive prose»), мовний стиль драми (англ. «the language style of drama»).

2. Мова публіцистичної літератури («The language of the publicistic literature»): мовний стиль оратора (англ. «the oratorical style»), мовний стиль есе (англ. «the language style of essays»), мовний стиль художніх статей у газетах і журналах (англ. «the language style of feature articles in newspapers and journals»).

3. Мова газет («The language of newspapers»): мовний стиль короткого огляду новин (англ. «the language style of brief news items»), мовний стиль газетних заголовків (англ. «the language style of newspaper headings»), мовний стиль оголошень та реклам (англ. «the language style of notices and advertisements»).

4. Мова наукової прози («The language of scientific prose»): мовний стиль гуманітарних наук (англ. «the language style of humanitarian sciences»), мовний стиль точних наук (англ. «the language style of «exact» sciences»), мовний стиль популярної наукової прози (англ. «the language style of popular scientific prose»).

5. Мова офіційних документів («The language of official documents»): мовний стиль ділових документів (англ. «the language style of business documents»), мовний стиль легальних документів (англ. «the language style of legal documents»), мовний стиль військових документів (англ. «the language style of military documents») [5, с. 33].

На думку Н. М. Кожині, до функціональних стилів мови належать:

1. Науковий стиль (англ. «The scientific style»).

2. Стиль офіційних і ділових документів (англ. «The official and business style»).

3. Публіцистичний стиль (англ. «The publicistic style»).

4. Стиль художньої літератури (англ. «The style of belles-lettres»).

5. Розмовно-побутовий стиль (англ. «The colloquial and everyday style») [11, с. 157-215].

Зазначимо, що до мови публіцистичної літератури М. М. Кожина включає мовний стиль короткого огляду новин, мовний стиль газетних заголовків, мовний стиль оголошень та реклам, які І. Р. Гальперін відносить до мови газет.

О. О. Селіванова поєднує класифікації І. Р. Гальперіна і М. М. Кожині та виділяє такі ФСМ:

1. Офіційно-діловий стиль (англ. «The official and business style»).

2. Публіцистичний стиль (англ. «The publicistic style»).

3. Науковий стиль (англ. «The scientific style»).

4. Розмовний стиль (англ. «The colloquial style»).
 5. Стиль художньої літератури (англ. «The style of belles-lettres») [20, с. 695].
- І. В. Арнольд виділяє шість ФСМ, зокрема:
1. Науковий (академічний) стиль (англ. «The scientific (academic) style»).
 2. Розмовний стиль (англ. «The colloquial style»).
 3. Офіційно-діловий стиль (англ. «The official and business style»).
 4. Поетичний стиль (англ. «The Poetic Style»).
 5. Ораторський стиль (англ. «The oratorical style»).
 6. Публіцистичний стиль (англ. «The publicistic style») [1, с. 245].

З огляду на проведений аналіз наукової літератури з питання визначення поняття «ФСМ», ми дійшли до висновку, що у традиційній стилістиці не існує єдиної класифікації ФСМ. Натомість проведений аналіз, услід за Т. Р. Кияком, дає змогу виділити суттєвими для перекладознавства тексти, а саме: науковий, діловий, публіцистичний, художній [10, с. 86].

Питання класифікації наукових текстів досліджували вчені І. В. Арнольд (1981), І. Колегаєва (1991), А. Д. Белова (2003) та ін., які виділяли такі їх риси: логічність, чіткість, аргументованість, доказовість [1; 2; 12]. Традиційно до наукових текстів відносять монографії, наукові статті, дисертації, автореферати, доповіді, тези тощо. Особливість наукових текстів полягає у наявності термінів, основних концептуальних одиниць наукового тексту.

Питання класифікації ділового тексту вивчали С. Є. Максимов (1984, 1992), Дж. Л. Остін (1986) та ін. До ділових текстів учені відносять тексти офіційних і ділових документів: договори, угоди, пакти, декларації, конвенції, ділові контракти, конституції, закони, статuti, накази, правила, ділові листи і записки [19; с. 34]. Серед особливостей ділових текстів науковці визначають специфічну композицію (преамбула, центральні речення, вступне слово, заключні речення, підпис, печатка, зазначення дати, імені адресата тощо), наявність літературних фраз «I beg to inform you», «on behalf of», «Dear Sir», використання символів, аббревіатур, акронімів, відсутність стилістичних прийомів та експресивних засобів, складний синтаксис [14, с. 57-59].

Типологію публіцистичних текстів вивчали І. Р. Гальперін (1977), І. В. Арнольд (1981), М. М. Кожина (1977) [20, с. 85]. Автори виділяють ораторський стиль (промови з політичних, соціальних та інших громадських питань), стиль теле- і радіокоментарів, стиль есе, стиль журналістських статей (книжок). С. Є. Максимов дещо по-іншому розглядає питання публіцистичного тексту. До публіцистичних текстів автор відносить друковані тексти засобів масової інформації (статті та есе в газетах і журналах з коментарями, судженнями, критикою, дискусіями, оголошеннями і рекламою, спортивними коментарями тощо) і тексти в електронному вигляді в інтернеті [20, с. 85]. Такі тексти мають певні лінгвістичні риси художніх текстів (емоційне забарвлення, оцінку автором подій, використання стилістичних прийомів та експресивних засобів мови) [14, с. 13].

Питання класифікації художніх текстів вивчали Т. А. Казакова (2003), Л. В. Коломієць (2004), Дж. Сінклер (1986) [12; 17; 37]. Так, Дж. Сінклер говорить про те, що художні тексти відображають «уявні світи» (англ. «fictional worlds»), тобто світи творчої вигадки письменника [22, с. 52]. Серед художніх текстів учені виділяють: 1) прозу (класичну та інші жанри прози, такі як фантастика, детективи); 2) драму; 3) поезію; 4) художні фільми.

Отже, ФСМ – це система взаємопов'язаних мовних засобів, які слугують певній меті комунікації. У традиційній стилістиці не існує єдиної класифікації ФСМ, проте проведений аналіз підтвердив наявність суттєвих для перекладознавства текстів – наукових, ділових, публіцистичних і художніх.

Для подальшого розкриття заявленої теми вважаємо доцільним вивчити лінгвістичну характеристику лексико-семантичної когезії, зокрема, сутність когезії як домінуючої категоріальної характеристики тексту та повтору як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії в тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования) / И. В. Арнольд. – М.: Просвещение, 1981. – 295 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К.: Логос, 2003. – 304 с.
3. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. – М.: Логос, 2003. – 280 с.
4. Воробйова О. П. Про потрійний підхід до тексту і його категорій / О. П. Воробйова // Іноземна філологія. – Львів, 1993. – № 106. – С. 46–53.
5. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка: учебник / И. Р. Гальперин. – 3-е изд. – М.: Высш. школа, 1981. – 334 с.
6. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
7. Денисова С. П. Стилистика газетно-журнального текста / С. П. Денисова. – К.: КиМУ, 2004. – 53 с.
8. Дресслер В. Синтаксис текста / В. Дресслер // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 111–137.
9. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации : проблемы семиосоциопсихологии / Т. М. Дридзе. – М.: Наука, 1984. – 268 с.
10. Кияк Т. Р. Перекладознавство: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К.: Київський ун-т, 2009. – 544 с.
11. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М.: Просвещение, 1977. – 223 с.
12. Колегаева И. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. Колегаева. – Одесса: ОГУ им. И. И. Мечникова, 1991. – 121 с.
13. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения / Е. С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. – М., 2001. – Т. 1. – С. 72–81.
14. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська і українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу: навч. посіб. / С. Є. Максимов. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Ленвіт, 2012. – 203 с.
15. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М.: Высшая школа, 1981. – 183 с.
16. Науменко А. М. Текст в оценке современных филологов / А. М. Науменко // Новітня філологія: зб. наук. пр. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – № 3 (23). – С. 173–191.
17. Николаева Т. М. Текст / Т. М. Николаева // Языкознание. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 507.
18. Робинзон Д. Как стать переводчиком: введение в теорию и практику перевода; пер. с англ. / Д. Робинзон. – М.: КУДИЦ-ОБРАЗ, 2005. – 304 с.
19. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К.: Брама, 2004. – 336 с.
20. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
21. De Beaugrande R. Factors in a Theory of Poetic Translating / R. De Beaugrande. – Assen: Van Gorcum, 1978. – 212 p.
22. Sinclair J. Fictional world / J. Sinclair // Talking about text. – Birmingham: English Language Research, 1986, DAM № 13. – P. 43–60

Стаття надійшла до редакції 31.03.2014 р.